

Wagner Orsolya

HIT A FELNŐTTNEVELÉSBEN – A FELNŐTTKÉPZÉS HITE¹**Az Evangélikus Hittudományi Egyetem „felnőttnevelőket-felnőttoktatókat is” képző intézményről**

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem a Magyarországi Evangélikus Egyháznak elkötelezett, államilag elismert felsőoktatási intézmény (az ország egyetlen evangélikus felsőoktatási intézménye). A több mint 400 évre visszatekintő intézmény elsődleges feladata a lelkészképzés. Elődje, a Soproni Evangélikus Teológiai Főiskola 1950-ben az Evangélikus Teológiai Akadémia nevet kapta, majd 1951-ben Sopronból Budapestre költöztették. Jogi státuszát 1990-ben tisztázták, amikor az Országgyűlés államilag elismert nem állami egyetemnek nyilvánította. 1998-ban vette fel az Evangélikus Hittudományi Egyetem nevet.

„Az Evangélikus Hittudományi Egyetem feladata:

- az egyetemi szintű evangélikus lelkészképzés,
- hittantanárok, lelkészi munkatársak és kántorok felsőfokú képzése,
- az anyanyelvi, idegen nyelvi és szaknyelvi ismeretek bővítése,
- a magyar és az egyetemes kultúra fejlesztése,
- a teológia tudományos művelése,
- a teológiai doktori képzés és habilitáció,
- a teológiai oklevéllel rendelkezők posztgraduális továbbképzése”.²

Az egyház nagy és értékes örökséggel rendelkezik a múltból, amit a jelen kor vívmányaival, kihívásaival összhangba kell hozni. A jelenlegi szellemi értékek rendszerbe foglalása igen komoly feladatnak bizonyul, ahogyan az is, hogyan teljesít a gyakorlati jellegű képzés a mai élet társadalmi, egyházi kérdéseinek megválaszolásában. „Az etikai válaszok megfogalmazása, a lelkigondozói szolgálatok, a váláspedagógia dinamikus fejlődése egyaránt folyamatos, minőségi megújulást követel”.³

Az egyetemre a folyamatos fejlesztés jellemző: lépést tartanak az oktatási struktúra változásaival,

a tartalmi és formai elemek szükséges változásaival. Az oktatók és hallgatók együtt kutatják az egyház és a társadalom együttműködésének aktuális kérdéseit. „A teológia – mint élő tudomány – az emberi életet kutató, segítő és megújító elkötelezettségével válik igazán alkalmassá arra, hogy az Istenről szóló kinyilatkoztatás kutatásával váljék valódi teológiává, azaz Istenről szóló tudománnyá”.⁴

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem a 2002/2003. tanévtől kezdve az European Credit Transfer System (ECTS) alapján kreditrendszerben oktat. A lelkészképzés 12 féléves osztatlan mesterképzés keretében folyik. 2006 óta a leendő hittanárak felkészítését a katekéta-lelkipásztori munkatárs alapszakkal kezdik (nappali és levelező tagozat), majd az erre épülő hittanár-nevelő, illetve teológus mesterszakokon tudják folytatni tanulmányaikat a hallgatók. 2007-ben indult a kántor alapszak.

A katekéta – lelkipásztori munkatárs alapszak 6 féléves, a hallgatóknak 180 kreditet kell megszerezniük. „A képzés célja olyan felkészült gyülekezeti hitoktatók, illetve lelkészi munkatársak képzése, akik gyülekezeti lelkész vagy hittanár felügyelete mellett önálló hitoktatói szolgálatot láthatnak el, illetve segíthetik a lelkész adminisztratív, lelkigondozói, gyülekezetépítési munkáját”.⁵ Az alapszakon 2009/2010. tanév előtt oktattak általános pszichológiát, fejlődéslélektant, szociálpszichológiát, önismeretet, pedagógiát és neveléstörténetet, a kurzusokból a 2009/2010 utáni tanévekre az önismeret, általános pszichológia, pedagógia és neveléstörténet maradt meg.

A kántor alapszak 6 félév, és a hallgatóknak 180 kreditet kell megszerezni. „A szak a kántorképzőt végzettek, kántori szolgálatban állók és az egyházzenében még nem jártas, de megfelelő zenei előképzettséggel rendelkező, az egyházi szolgálatra nyitott hallgatók számára kínál továbbtanulási lehetőséget. A képzés a zenei és teológiai alapozó tárgyra építve hangsúlyosan gyakorlati jellegű. Célja, hogy a kántor szakon végzettek segítsék a gyülekezeti éneklés megelevenedését, kórust szervezzenek és színvonalas orgonás szolgálatot végezzenek, továbbá támogassák az egyház liturgikus életének megújulását – beleértve az ifjúsági zene minő-

1 TDK dolgozat. Témavezető: T. Kiss Tamás.

2 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=3> (letöltve: 2010. nov. 1.)

3 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=2> (letöltve: 2010. nov. 1.)

4 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=2> (letöltve: 2010. nov. 1.)

5 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=129> (letöltve: 2010. nov. 1.)

ségi művelését is.⁶ Az alapszakon a felnőttneveléssel jól összekapcsolható általános pszichológiát, fejlődéslektant és pedagógiát oktatnak.

Az öt szemeszternyi hittanár – nevelő tanári mesterszak oktatása az Evangélikus Hittudományi Egyetem és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar közös képzés keretében történik. „A mesterképzés azoknak nyújt továbbtanulási lehetőséget, akik katekéta – lelképásztori munkatárs vagy kántor alapszakon végeztek, továbbá akik főiskolai hittanári oklevéllel vagy egyetemi szintű teológus-lelkész oklevéllel rendelkeznek.”⁷ Az Evangélikus Hittudományi Egyetem a 150 kreditből 40 kreditnyi pedagógiai-pszichológiai tárgyak oktatását az Eötvös Lóránd Tudományegyetem biztosítja a hallgatóknak. Ezekon a kurzusokon kapott helyet az andragógiával kapcsolatos tantárgy: *felnőttképzés a gyülekezetben*.

A teológus mesterszak célja „olyan értelmiségiek képzése, akik a teológia tudományát magas szinten művelik, és be tudnak kapcsolódni az egyes egyházak, vallási közösségek szellemi vezetésébe.”⁸ A képzés 4 féléves, a hallgatóknak szakirányt kell választaniuk. A választható szakirányok a biblicum (jelentkezők számára feltétel bibliai héber vagy görög nyelvismeret) és szociáletika. A képzés során meghirdetésre kerül egy *felnőttképzéssel foglalkozó kurzus* is.

Az egyetem legfontosabb képzése a *teológus, lelkész szak*, amely egységes, osztatlan 12 féléves mesterképzés, amely csak nappali tagozaton folyik, ahol a hallgatóknak 360 kreditet kell megszerezni a sikeres kimenetelhez. „A képzés célja: felkészítés a teológia tudományának művelésére és az evangélikus lelkészi hivatás betöltésére. A szak a keresztény teológiai hagyomány egészére épülő alapismereteket nyújt és követel meg, felkészíti a hallgatókat az önálló, evangélikus szemléletű teológiai gondolkodásra, továbbá az evangélikus egyházban, de elsődlegesen a Magyarországi Evangélikus Egyházban végzendő lelkészi munkára, és kialakítja bennük az ehhez szükséges jártasságokat, készségeket és szemléleti jellemzőket.”⁹

„Felnőttnevelő-felnőttoktató” szinterek és módszerek

Az istentiszteletek alkalmával tapasztalható: nem csak a *gyülekezetet* egészében kell és szabad gondozni. Az olyan egyéni problémákra is választakat szükséges adni, ha a gyülekezeti tag, de akár az egyháztól elzárkózó ember megkeresi a lelkészt.

A hívő ember az egyházzal először a *templomban* vagy a *gyülekezeti házban* találkozik. Sokan azonban a templomban csak a kereszteselők és esküvők alkalmával fordulnak meg.¹⁰

Az igehirdetés olyan *tanítási szolgálat*, amellyel az úgynevezett kazuális alkalmakon lehet találkozni (kereszteselők, esküvő, temetés). Ezekon az alkalmakon kötelező meghallgatni a pár perces igehirdetést. Ennek speciális ereje az lehet, hogy az egyén sokszor rácsodálkozik és visszajelez a lelkésznek: ott voltam a *temetésen*, foglalkoztat az, amit hallottam. Nem érttem meg az elhangzottakat, *magyarázatot* várok, esetleg szeretnék többet hallani a dolgokról vagy csak elbeszélgetni a lelkésszel. Nem szükséges, hogy a kezdeményező egyén gyülekezeti tag vagy evangélikus vallású legyen. A *beszélgetés* után sem kell belépnie a gyülekezetbe és vasárnaponként istentiszteletre járnia.

Az igehirdetésnek alapvetően két formája van: *tanítói jellegű* és *evangelizáló, missziói* igehirdetések. Az utóbbi nem annyira elméleti, inkább gyakorlati tudást akar átadni, meg szeretné értetni, megpróbálja kapcsolatba hozni az egyént a transzcendenssel. Arra törekszik, hogy felhívja a figyelmet Isten szeretetére, jóságára és kegyelmére.¹¹

A *tanítói igehirdetés* a társadalmi, életvezetési kérdésekben jelenthet továbblépést. Nem feltétlenül személyes problémára reflektál, hiszen a lelkész nem emelhet ki senkit a prédikáció alkalmával, hogy kinek mi a problémája. Ha meg is keresi valaki a lelkészt egy bizonyos problémával, arra csak általánosságban térhet ki az igehirdetésen, a személyes problémát nem szabad konkretizálni. Manapság gyakori *életvezetési, társadalmi és morális probléma* például a tolerancia, a türelem, az egymással való bánásmód és a másik elfogadásának kérdése.

10 Nálunk, evangélikusoknál istentiszteletnek hívják a templomi szertartást (akárcsak a reformátusoknál), nem pedig misének (ahogyan a katolikusoknál). A lelkész celebrálja, nem pedig a pap (a katolikus egyházban szolgálnak papok).

11 A középkorban fenyegetéssel, erőszakkal próbálták megfogni az embereket: „Megver az Isten, ha nem hiszel és nem vagy igazi vallásos ember!”. Ez is megoldás rövid távon, de inkább félelemből, mint az Istenhez kötődő szeretetből mentek az igehirdetésre.

6 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=129> (letöltve: 2010. nov. 1.)

7 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=134> (letöltve: 2010. nov. 1.)

8 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=134> (letöltve: 2010. nov. 1.)

9 Forrás: <http://teol.lutheran.hu/?lap=134> (letöltve: 2010. nov. 1.)

Az alapvető emberi problémákra adott több évszázados egyházi tanítás sokat változott és alakult az idők folyamán (ld. a missziói igehirdetések stílusa). Megváltozott a helyzet, hiszen már nem csupán szerzetesek és papok tanítanak, nem csak egyházi fenntartású iskolák léteznek, nem a templom az egyetlen hírforrás és biztos találkozási hely. Teret nyert a közoktatás, állami iskolák és nevelőintézetek, ahol világi szemléletben, a Bibliai tanításokat nélkülözve, tanítóképző főiskolát végzett szakemberek tanítanak. Megjelent a nyomtatott sajtó stb. Az állam törvényekkel és intézményekkel biztosítja az emberek és vagyontárgyaik biztonságát, prevenciók kampányok próbálják segíteni az egyén tartalmas életvitelét, a család és a tanár neveli a gyermekbe a szocializációhoz elengedhetetlen normákat, nem pedig lelkész a Tízparancsolattal és az ahhoz fűzött prédikációval.

Az alapvető probléma emberi, humán tartalma az évszázadok során azonban nem vagy alig változott. A tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek túlnyomó többsége általában valamilyen trauma, probléma után keresi meg a lelkészt. Az egyén többnyire nem közvetlenül, hanem közvetve jut el az egyházhoz: gyakorta ismerős, barát, munkatárs, stb. jóvoltából, kap biztatást, keresi meg az egyházi hivatalt, a lelkészt. A lelkésznek kötelessége felhívni az egyén figyelmét arra, hogy a városban működik katolikus plébánia és a református egyház képviselői is elérhetőek. Mindig meg kell adni a segítséget kérőnek a lehetőséget arra, hogy választhasson a különböző felekezetek közül (hiszen lehet, hogy katolikusnak keresztelték, de sosem gyakorolta a vallást, nem is tudja, hogy az anyaegyházában milyen lehetőségek vannak, csak az evangélikus lelkészhez jutott el valakin keresztül).

A tanácsadó, támogató beszélgetéseknek nincs meghatározott tematikája. Sem a lelkésszel folytatott beszélgetés kezdetét, sem azt követően nem kötelező az imádkozás (ez az egyén akaratától függ). A beszélgetés során felmerülő problémákat, – kérdéseket az egyén veti fel – a lelkész megpróbálja megválaszolni. Hogy egy „face to face” (kvázi és valóságos) viszony mennyi ideig tart, általában attól függ, hogy mekkora az egyén problémája. A tapasztalat azt látszik alátámasztani, hogy a lelkész dönti el a helyzetet. Van, aki csak egyszer megy el, elbeszélget a lelkésszel egy vagy két órát, és többet nem keresi meg, de van olyan is, aki egy éven keresztül minden héten felkeresi a lelkészt.

Amennyiben egy házasodni készülő pár templomi esküvőt is szeretne, *jegyes oktatásra* kell járnia. Amennyiben nincsenek megkeresztelve, akkor azt is meg kell tenni még az esküvő előtt (*felöltött konfirmáció*). Természetesen ilyenkor is az első feladata a lelkésznek, hogy felvilágosítja az ifjú párt a további felekezetek adta lehetőségekről. A jegyes oktatáson elhangzó tanítás azt a célt szolgálja, hogy a pár tagjai eljussanak egy alapvető egyházismertre, és egyéb kereszténységgel kapcsolatos alapismeretekre. Az Evangélikus Egyházra nem jellemző, hogy *jegyesoktatás-csoportot* indítanak, de ritkán előfordul (például 15 pár jelentkezik be augusztusra esküvőre). Ilyen esetben a lelkész összeszedi a párokat, majd csoportként oktatja őket. Bibliakörszerűen vezeti a kis csapatot, minden alkalommal előre meghatározott témát vezet fel (szükséges kidolgozni a tematikát: alapoktól a szükséges szintig). A párok természetesen kérdezhetnek, hozzászólhatnak az aktuális témához.

Az általánosan elfogadott jegyes oktatási forma, hogy egy alkalmon egy pár vesz részt. Ezt a formát azért preferálják jobban az egyházi tisztségviselők, mert a párokon belül is nagyon nagy különbségek lehetnek az előismeretekben: ha a pár egyik tagja mondhatni ateista családból származik, míg a másik gyülekezeti tag vagy ifis volt fiatalként. A lelkész dolga ezt felmérni előzetes kérdésekkel, és türelemre inteni, megkérni a segítségnyújtásra az egyházhoz közelebb álló félt (máris tanulnak valamit a párok: a toleranciát, a másik elfogadását, egymás segítségét). *A jegyes oktatás mindig személyre szabott*, a lelkész olyan irányba tereli a tematikát, amilyen irányba a pár nyitott. Az alapvető hitkérdéseket boncolgatják: miért hiszünk, ki Jézus Krisztus, Szentlélek, Szentháromság, stb. Megpróbálja rávezetni a párt, hogy értsék meg: nem lehet mindent megérteni az emberi logikával, próbáljanak meg nyitottak lenni. Nincs egy metodika, nincs meghatározott tananyag, tanrend, mert a hit nem tan, hanem sokkal inkább élet (tapasztalati rendszernek megfelelően).

Az úgynevezett *bibliaóra* valamennyi korosztály számára létezik az evangélikusoknál: kisiskolások, fiatalok (egyetemistákkal bezárólag), fiatal felnőttek, felnőttek, idősek, seniorok. A bibliaóra témája nem feltétlenül a Biblia vagy a kereszténység (persze vannak igék), a beszélgetések témái lehetnek teljesen világi dolgok is: választások, egyház és politika, életvezetési tanácsok, az egyén etikai és a közösségek morális kérdései, stb. A korosztályok érdeklődési körei eltérnek egymástól, más problémák foglalkoztatnak egy iskolás gyermeket, más egy idősebb

embert, azért is tartanak korosztályonként külön-külön bibliaórákat. A lelkész feladata, hogy *segítséget nyújtson* a különböző problémák megoldásához.

Az *életvezetési tanácsadások* (fiatal felnőtteknek és felnőtteknek) lehetnek féléves vagy éves *előadás-sorozatok* is, például a házasság nehézségeiről, anyós-após konfliktusokról, kutyatartásról, stb. (csupa olyan témáról, amely gondot okoz a hétköznapokban, feszültséget szül). Sok esetben a lelkész – hiszen ő sem tud mindenben érdemleges tanácsot adni – felkér egy, a témára specializálódott szakembert, előadót: minden tudománynak megvannak a keresztény képviselői. Gyakorta hívnak szakembert: például pszichológust (olyat, aki megpróbálja beépíteni a kereszténységet a tudományába), vagy reumatológust az idősebb korosztálynak egészségügyi tanácsokat adni (olyat, aki gyülekezeti tag, és nem fél Jézus vagy Isten nevét kimondani). A beszélgetés során a lelkész is jelen van, sokszor ő is a csoporttal együtt tanul.

A *népfőiskolákon, szabadegyetemeken* is rendszeresen vannak lelkész előadók, csakúgy, mint különböző állami iskolákban: természetesen a vezető látásmódjától függ, hogy mennyire nyitott és toleráns az iskola szemlélete. Rendszeresen hívnak lelkészeket az osztályfőnöki órákra, vagy etika, esetleg filozófia órákra. Más nézetből közelítik meg a témát, másképp tartanak meg egy órát. Sokszor felkeltik az ifjúság érdeklődését, sokan jelentkeznek ifisnek.¹²

Az Egyház együttműködik a rendőrséggel is: *idősvédelemmel és áldozatsegítéssel* foglalkoznak közösen (*konferenciák, foglalkozások, látogatások*). A mai világban nagyon fontos az idősek védelme, hiszen már külön bűnözői csoportok alakultak kifejezetten a nyugdíjasok elleni bűncselekményekre, hiszen sokkal kiszolgáltatottabbak, mint a fiatalabb korosztályok. Az áldozatsegítés nem tanítói munka, inkább *lelki gondozás* (például kórházi lelki gondozás), míg a prevenció, a megelőzés teljes egészében tanítói munka. Az időseket meg kell tanítani (nevelni kell), hogy bizonyos kétes, veszélyes helyzeteket hogyan ismerjenek fel, hogyan reagáljanak. Ezek a foglalkozások nem igehirdetési alkalmak, de ettől függetlenül, ha van rá igény, lehet imádkozni a végén. Ez a feladatkör egy nagyon speciális, marginális részterület az Egyházon belül.

Napjainkban ugyanúgy ott ülnek az emberek a templomban, mint régen, általában az idősebb korosztály. Nem az a jellemző, hogy a lelkész eltemeti

az istentiszteletre járó öregeket és kiürül a templom, hanem mindig megvan az a következő generáció, aki 35-40 évesen még nem volt gyülekezeti tag, de időközben rátalált az útra, a hitre. Nem lehet statisztikailag lemérni, hogy hányan jönnek egy esküvő vagy egy temetés hatására, vagy azért mert valami rossz dolog történt és keresik a megnyugvást, vagy csak azért, mert például elmondanának egy imát a beteg férjükért / feleségükért.

Jelenleg nincsen több gyülekezeti tag a válság miatt, mert nem elég egy bedőlt hitel vagy egy elvesztett munkahely: sokkal nagyobb katasztrófa kell ahhoz, hogy növekvő tendencia legyen kimutatható (például háború: az emberek a halál szélén állnak, nem pedig a segílyt várják).

A nagy történelmi egyházak sosem közelítenek erőszakosan az emberek felé, hanem igyekeznek minél több színtéren, minél nyitottabban jelen lenni és várnak azokra az emberekre, akik időközben meghallják az igét és megérkeznek. Az egyházak bíznak a gyülekezeti tagjaikban is: közvetítenek a család, a barátok, a munkatársak felé, hiszen az egyház olyan hely, ahová jön az egyén és szinte észrevétlenül épül, visz haza valamit plusz terhek nélkül. Ha nem így lenne, nem menne vissza az egyén, de általában visszamennek: megérkeznek, megtalálják az utat.

A lelkészek általában nagyon személyre szabottan kezelik a különböző „felnőttnevelő-felnőttoktató” tevékenységüket, nem áll rendelkezésükre tematika vagy tananyag. Saját könyvtárukból ajánlhatnak a híveknek, a segítségért fordulóknak vagy éppen a jegyespároknak, és akár a következő beszélgetésen vitatkozhatnak az olvasottakról. Ezt a formát sokan azért nem szeretik, mert kicsit házi feladat-jellegű, de van, akinek szüksége van ilyen fajta „vezetésre”.

A 2010 őszén indult Evangélikus Egyházban egy speciális képzés: a *presbiterképzés* – az egyház világi vezetőinek a képzése. Az *egyházi oktatási központokban* fog zajlani, ahová elutaznak egy hétre a résztvevők. Ez a képzés az egyházvezetőt segíti hozzá ahhoz, hogy megértse, tudja mi a feladata egy ilyen hatalmas szervezetben.

Az *önkéntes-képzés* azt a célt szolgálja, hogy az egyén megismerje, hogy hogyan lehet az egyházban önkéntessé: programokon, *szeretetvendégségeken segítő, családlátogató, idős-segítő*. Megtanulják, hogy mivel kihez kell fordulni, a cél, hogy átlássák az egész rendszert. Fontos, hogy legyen egy kicsivel több bibliai megalapozottsága a szolgálatuknak: ennek is megvannak a speciális képzési módszerei, már speciálisan tematikusan felkészült világi és egyházi oktatókkal.

12 Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE): célja az ifjúság lelki, szellemi, társadalmi és testi nevelése. Ld.: <http://www.kie.hu/bekescsaba/regi/magunkrol/>

Hagyományokra épülő közösségi kezdeményezés: a Második Esély Népfőiskola Szarvason

A hagyományos népfőiskola nem a klasszikus értelemben vett képzési intézmény, ugyanis nem a tanuláson, hanem a mindennapi életben hasznosítható ismeretek megszerzésén van a hangsúly. Az első népfőiskolák Európában az 1840-es években, Dániában jöttek létre, Grundtvig evangélikus lelkész nevéhez kapcsolódóan. A résztvevők sajátos munkamegosztásban éltek együtt, maguk főztek, takarítottak. Együtt laktak oktatóikkal, felolvasásokat tartottak, beszélgettek az őket foglalkoztató politikai, társadalmi kérdésekről.

A magyar népfőiskola első kísérletei még nem tekinthetők népfőiskolának, de megvalósításukban sok hasonló vonást mutatnak. Tessedik Sámuel, és báró Wesselényi Miklós – Szarvas, illetve Makkfalva székhellyel – olyan haladó szellemiségű tanintézetet hozott létre, mellyel a népet szellemileg, erkölcsileg és gazdaságilag kívánták megfelelni.¹³

Magyarországon az európai népfőiskolai mozgalom kibontakozása után több mint 60 évvel később kezdett kialakulni a népfőiskola intézményrendszere. A mozgalom virágkorát 1936–48 közé tehetjük. A népfőiskolák működtetéséhez természetesen rendszeres anyagi támogatásra volt szükség. Többségük felekezeti fenntartású volt, így a költségek nagy részét az egyház állta. Általában egyházi épületekben, iskolákban vagy kollégiumokban működtek.

A fejlődés töretlen 1948-ig, amikor törvény tiltja be ezt a sajátos felnőttképzési formát és államosították az iskolákat. Az iskolák államosításával ennek a népet emelni akaró mozgalomnak sem volt helye az akkori kor szellemében. Hosszú ideig csend vette körül ezt a kérdést, csak néha egy-egy cikk hallott ebben a témában a felnőttnevelésről. 1983-ban szerveztek országos találkozót és lassan újraéledt a mozgalom az ország különböző tájain. Megalakult 1988-ban a Magyar Népfőiskolai Társaság, elnöke Benda Kálmán, a MTA tagja. A rendszerváltás (1989/90) után 1997-ben elfogadott közművelődési törvény rögzítette, hogy a „népfőiskola olyan felnőttoktatási célú tanfolyamokat szervező társadalmi szervezet (egyesület), amely helyi önszerveződés alapján jön létre és pedagógiai programja a szakismeretek átadásán túl személyiségfejlesztő (állampolgári, közeleti) elemeket is tartalmaz; s lebonyolítási oktatási

rendszerét a résztvevők maguk is alakíthatják”.¹⁴

Az Európai Unióhoz történő csatlakozásunkkal az Unió humánerőforrás-fejlesztési programjai lehetőséget nyitottak a felnőttképzés-közművelődés terén feladatvállalásra kész és egyben alkalmas civil szakmai szervezeteknek különféle pályázatok elnyerésére. A civil szervezetek pályázatok útján EQUAL és HEFOP projektekben képezhetik a különféle okokból hátrányos helyzetű állampolgárokat munkaerő-piaci esélyeik növelése és személyiségük fejlődése érdekében.

A szarvasi népfőiskola névadója, *Tessedik Sámuel* a Pest megyei Albertirsán, 1742. április 20-án látta meg a napvilágot. Édesapja német anyanyelvű, de szlovákul is beszélő evangélikus lelkész volt. Születése után édesapja a békéscsabai gyülekezetbe került. Édesanyja tanítása és példája során fogamzottak meg lelkében a józan nevelés főbb elvei. Szabadidejében szívesen űzött labdajátékot, madarászott is, melyek során testi ügyességre is szert tett, ami foglalkozása, utazásai során nagy hasznára vált.

1767-ben hívták meg segédlelkésznek Szarvasra, ahol a szlovák nyelvet kénytelen volt újratanulni. Egyházi beszédeit magyar vagy német nyelven írta, majd fáradtsággal fordította le szlovák nyelvre és tanulta meg könyv nélkül.

„Fő gondomat tehát az képezte, hogy a szarvasi egyháznál és iskoláknál tapasztalt hiányokat kipótoljam, a rosszat jóvá tegyem”.¹⁵ Tessedik tanítani akarta a népet, felelni a nemzetet, kiművelt emberfőkkel, iskolák építésével virágzóvá tenni az országot. Oktatási intézménnyé formálta a templomot, egészségügyi kérdésekről, a földművelés és állattenyésztés lehetséges fejlesztéseiről, a lakosság legégetőbb problémáiról beszélt a híveinek. Egészséges életmódra és táplálkozásra, helyes ruházkodásra kívánta nevelni a parasztságot. Küzdött a babonák ellen.

Fontosságot tulajdonított az elemi iskolának, mert – szerinte – ott tanulják meg az első erények és bűnök alapját. Tessedik a magyar paraszt nyomorúságának egyik alapvető okát abban látta, hogy hiányoznak a korszerűen képzett tanítók. A tanítótól magas szintű pedagógiai műveltséget várt el. Azt javasolta, hogy mielőtt a tanítót alkalmazzák, vizsgáztassák le, hogy megállapítható legyen pedagógiai és általános műveltsége.

14 Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV (letöltve: 2010. nov. 2.) – 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásokról és a közművelődésről.

15 Bencsikné Kurucz Klára: *Tessedik örökségével Második Esély Népfőiskola Szarvason*, 11.o.

13 Bencsikné Kurucz Klára: *Tessedik örökségével Második Esély Népfőiskola Szarvason*, 6.o.

Javaslatait előterjesztette a városi előljáráshoz. Tessedik 1780. május 8-án pozitív választ kapott beadványára, melyben 6 hold szikes földet kért a szarvasi uraságtól agronómiai kísérletek és egy iskolalapítás céljára. Lehetővé vált, hogy iskolát építsen, kertet, könyvtárat létesíthessen, saját költségére szerszámokat hozatott, hogy korszerű mezőgazdaságra, különféle munkák elvégzésére is megtanítsa tanítványait. Arra törekedett, hogy jó keresztényeket, munkás polgárokat, ügyes gazdákat és gazdaszonyokat képezzen a Gyakorlati Gazdasági Kertben.

A török elleni támadó hadjárat 1787-ben elősegítette a magyar mezőgazdasági kultúra fellendítését, hiszen sok nyersanyagra, gabonára, élelemre volt szükség. A császár egyszerre érdemesnek találta Tessedik kezdeményezéseinek támogatását. Az intézet a 80-as években jelentős vállalkozássá nőtte ki magát, nemzetközileg is egyre ismertebbé vált. A tanulók létszáma jelentősen növekedett, az 1790-es évek elején a téli időszakban már az 1000 főt is elérte. Tessediket a közösségformáló és gazdasági sikerei következtében azonban egyre több támadás éri. Megvádolták, hogy papi hivatalát elhanyagolja és a nép pénzével gazdálkodik. Az intrikák következtében elmaradt a császár anyagi támogatása is, ennek hiányában 1796-ban kénytelen volt a virágzó intézetet bezárni.

A szarvasi gyülekezet igazgató lelkésze, Lázár Zsolt hite és meggyőződése szerint, a Tessedik által megcselekedett közösségteremtés „a XXI. században is a felnőttoktatás a gyakorlatiasság elvét írja zászlajára. [...] új gondolkodásmódot próbált meghonosítani az evangélikus gyülekezetben és a városban”.¹⁶

A statisztikai adatok alapján ismert, hogy a térség (Észak-Békés) rendkívül hátrányos helyzetű, elmaradott. Jelentős a munkanélküliek aránya, magas az alacsony vagy elavult képzettségű, csekély jövedelemmel rendelkező egyének száma.

A lelkész kezdeményezésére 2004. kora ősztől az öt szervezet fogott össze, hogy kidolgozza és megvalósítsa a „Tessedikkal a XXI. századba” című pályázatot. Az öt szervezet: a Szarvas-Ótemplomi Egyházközség, mint fő pályázó, a Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kara, a Bihari Népfőiskolai Egyesület, a Középfalmi Evangélikus Misszió Alapítvány, valamint a Szarvasi Ifjúságért Akciócsoport Egyesület. A népfőiskolai program célja az esélyegyenlőség biztosítása útján olyan piacképes szakmai ismeret átadása

16 Bencsikné Kurucz Klára: *Tessedik örökségével Második Esély Népfőiskola Szarvason*, 22.o.

volt, ami a képzésben résztvevő felnőttek elhelyezkedését vagy munkahelymegtartását segítette elő.

A pályázat az EQUAL „E” kategóriáját célozta, melynek témája: „Az egész életen át tartó tanulás és az olyan befogadó munkahelyi gyakorlatok támogatása, amelyek a munkaerő-piaci diszkrimináció és egyenlőtlenségek szempontjából érintett emberek álláshoz jutását és munkában maradását segítik”.¹⁷

Az EQUAL program. Az Ótemplomi Evangélikus Egyházközség pályázata

Az equal szó jelentése: egyenlő. Az EQUAL program, mint jelentése is utal rá, olyan projektek megvalósítását támogatja, melyek a munkaerőpiacon az esélyegyenlőségre, a diszkrimináció megszüntetésére irányulnak. Annak érdekében, hogy ezeket a csoportokat érintő diszkrimináció leküzdhető legyen és megteremthető legyen az egyenlő esély, az EQUAL program új módszerek kifejlesztését és a gyakorlatba való bevezetését tűzte ki célul. A projekt során a kívánt cél elérésének érdekében számos alapelv került meghatározásra. Annak érdekében, hogy az EQUAL program keretében indított projektek összhangban legyenek az európai foglalkoztatási stratégiával, az Európai Bizottság kilenc témakört jelölt ki. Minden ország maga dönti el, hogy a kilenc témakörből melyiket választja.

Az EQUAL program témaköréi a következők:

- „A) A munkaerőpiac szempontjából hátrányos helyzetű emberek munkaerőpiacra való belépésének vagy visszaailleszkedésének segítése,
- E) Az egész életen át tartó tanulás és az olyan befogadó munkahelyi gyakorlatok támogatása, amelyek a munkaerő-piaci diszkrimináció és egyenlőtlenségek szempontjából érintett emberek álláshoz jutását és munkában maradását segítik,
- H) A nemek közötti munkaerő-piaci különbségek és a foglalkozási szegregáció csökkentése,
- I) Menedékkérők”.¹⁸

Az EQUAL program kötelező eleme az Európai Unió tagállamok közötti nemzetközi együttműködés, ennek érdekében külföldi partnereket is be kell vonni a projekt végrehajtásába és nemzetközi (transznacionális) partneri együttműködés keretében

17 http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebEQPageReader&WG_OID=PAGf84669587dc9d73cf (letöltve: 2010. nov. 2.)

18 http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebEQPageReader&WG_OID=PAGf84669587dc9d73cf (letöltve: 2010. nov. 2.)

ben részt kell venni az Európai Tematikus Csoportok munkájában.

„A projekt keretében az alábbi főbb célcsoport kategóriákból vontak be résztvevőket: roma emberek; alacsony iskolai végzettségű, munkanélküli emberek; elavult vagy nem piacképes végzettséggel rendelkező emberek; 45 év feletti; büntetőeljárásban terheltnek minősülő emberek; fogyatékos emberek; megváltozott munkaképességű emberek; iskolarendszerből lemorzsolódott fiatalok; szenvedélybetegek; elavult vagy nem piacképes szakképzettséggel rendelkező munkavállalók, alacsony iskolai végzettségű foglalkoztatottak”.¹⁹

A projekt fő célja a célcsoportba tartozók számára a régió munkaerőpiacán belüli hátrányok csökkentése.

A projekt küldetésnyilatkozata

Az egyház feladatának tekintette és ma is annak tekinti, hogy a hit-erősítő és formáló erejével segítse a népfőiskola célkitűzéseit, részt vegyen a képzésben, továbbképzésben, lehetőséget adva az önálló tanulásra. A projekt a keresztyén erkölcsi magatartásra nevelő, valamint kulturális tevékenységgel és a SZLEM módszer alkalmazásával kívánta elősegíteni az erkölcsi és szociális alapon építkező munkaprogram megvalósítását.

Ennek érdekében tiszteletben tartották a résztvevők személyiségét, bevonták őket saját életük szervezésébe, előre megismertették a velük szemben támasztott követelményeket, így tisztában voltak a projekt elvárásával.

A program gondot fordított az egyéni képességek kibontakoztatására az oktatás során. Segítette az emberek közötti érintkezés, a kommunikáció elfogadott normáinak és helyes formáinak kialakítását. A nemzeti örökség megőrzése érdekében betekintést nyújtott a népművészetbe, a népdalok, a népzene világába, a néptáncban rejlő értékekbe. A projekt szorgalmazta a települések életét meghatározó mezőgazdasági, állattenyésztési, ökonómiai tevékenységek korszerű kérdéseinek megismertetését, valamint az ezekkel kapcsolatos szakmai és vállalkozói ismeretek oktatását. Támogatta a küzdelmet az alkoholizmus, a dohányzás, a narkotikumok fogyasztása, és az erkölcsöt romboló káros jelenségek, valamint a környezetszennyezés ellen.

A program arra törekedett, hogy megismertesse tagjaival a magyarság világszínvonalú eredményeit, amelyekkel Európa kultúráját is gazdagították. Be-

mutatta a nemzet kiváló egyéniségeinek követésre méltó életútját. Táplálta és erősítette a hallgatókban a haza, a szülőföld iránti szeretetet.

A szakmai modulokról

A résztvevők az alábbi szakmai modulok közül választhattak:

I. *Mezőgazdasági modul*, amely a következő ismeretek ölelte fel: vetőmagvizsgálat és minősítés, termesztés technológiája, gyepgazdálkodás, ökológiai gazdálkodás és ökológiai szemléletű növényvédelem.

II. *Kertészeti modul* keretében szőlő és gyümölcsstermesztési ismereteket, zöldségajtatást, korai szobaföldi zöldségtermesztést, gombatermesztést, gyógynövények gyűjtését és termesztését ismerhették meg a modul választók.

III. *Zöldfelület fenntartás, parkgondozás modul* során dísznövénytermesztéssel és szaporítóanyag előállításal, kertépítéssel, zöldfelületek fenntartásával, gyepes, pázsitok telepítésével, parkok, zöldfelületek növényvédelmével ismerkedhettek meg a hallgatók.

IV. *Településgazdálkodás, környezetvédelem modulban* környezetvédelmi alapismeretről, hulladékgazdálkodásról, települések környezetvédelméről, hulladékfeldolgozás előkészítéséről szerezhettek ismereteket.

V. *Szállítmányozás, raktározás, minőségbiztosítás és vállalkozási ismeretek modulja* keretében a logisztika, a minőségbiztosítás, a minőségi szemlélet a vállalat mindennapjaiban, vállalkozási ismeretek és a vállalkozások informatikai hátterei kaptak hangsúlyt.

VI. *Informatikai ismeretek modulja* keretében tanulhattak az operációs rendszerről, szövegszerkesztésről, internet használatról, táblázatkezelésről, prezentációról.

VII. *Nyelvi oktatási modul* keretében angol kezdő szint és angol újrakezdő szint felvételére volt lehetőség.

VIII. *Vállalkozói ismeretek modulja*, mely során makroökonómiai összefüggésekre világítottak rá, különös tekintettel a munkaerő-piaci helyzetre, a vállalkozások rendszerét, gazdálkodásuk jellemzőit, emberi tényezőit, piaci és marketing alapismereteket, az üzleti terv lényegét ismertették a hallgatókkal.

IX. *Ár- és belvízvédelmi modul* kapcsán vízgazdálkodási, vízrendezési, ár- és belvízvédelmi, vízelátási és csatornázási munkákról hallhattak a jelentkezők.

19 Bencsikné Kurucz Klára: *Tesszedik örökségével Második Esély Népfőiskola Szarvason*, 26.o.

X. *Gépirás modul* keretében megtanulhatták a helyes kéz- és testtartást, 10 ujjas vakírás alapismereit.

A szakmai modulok mellett az alapvető kompetenciák és készségek fejlesztésére az alábbi technikák álltak rendelkezésre:

– *Tanulás technika* – ebben a modulban a tanulási problémák felismerése, beazonosítása és a segítségnyújtás volt a fő cél. Hasznos és fejlesztő technikákat tanulhattak meg a résztvevők.

– *Kommunikáció és önismeret* – az önbizalom, az énkép és a kommunikációs képességek bővítésére és az önérvényesítő képességek fejlesztésére helyezték a hangsúlyt.

– *Matematikai műveltség* – leginkább a vállalkozó és informatikai csoport képzése során alkalmazták.

– *Ismerkedés és csapatépítés* – a hat hetes kurzus során fontos, hogy a csoportban résztvevők megismerjék egymást és kialakítsák azt a környezetet, amiben jól érzik magukat. Ennek fontos feltétele a jó csapatmunka és a megfelelő személyes kapcsolatok kialakítása.

– *Állampolgári ismeretek* – a polgári életben való részvételre készítette fel az egyént.

– *Európai kulturális élménynyújtás* – ebben a modulban az irodalmi alkotások, filmművészeti értékek kerültek bemutatásra.

– *Keresztény értékek és hagyományok* – a keresztény értékrend állandóságával való megismertetés volt a fő cél. A hallgatók a keresztény ünnepeket, hagyományokat, szokásokat ismerhették meg.

– *Addikció* – napjainkban sokat hallani különféle függőségekről, szenvedélybetegségekről. Ez a modul azt a célt szolgálta, hogy bemutassa ezeket, továbbá irányt mutasson arra, hogyan fogadjanak el és nyújtsanak segítséget ilyen egyéneknek.

– *Tematikus probléma-feltáró és önségítő csoport* – a modul alapvető célja a pszichodramatikai technikák elsajátítása volt. Különböző történetek eljátszásával, konfliktusok egyéni megoldásával, ismertetésével kívánták segíteni az egészséges énkép kialakítását.

– *Álláskeresési technikák* – a XXI. századi népfőiskoláknak egyik legfontosabb feladata, hogy megismertesse a jelentkezőket azokkal a technikákkal, melyek elősegítik a sikeres munkavállalást. E modul keretében foglalkoztak a munkahelyi megjelenéssel, protokoll ismeretekkel, a munkahelykeresés különböző módszereivel, továbbá a leendő munkahelyről történő információgyűjtés lehetséges

módszereivel is. A résztvevők megtanulhatták hogyan kell önéletrajzot, motivációs levelet készíteni. Szituációs játékok keretében gyakorolhatták az álláskeresési interjúkat.

A program megvalósulásáról. A SZLEM módszer

„A Szakmai Lelki Erősítő Módszer a munkanélküli, illetve munkájuk elvesztésétől féltő embereknek kíván segítséget nyújtani. A SZLEM egy olyan holisztikus felnőttképzési modell, amelyben a lélek és a szellem művelése közel azonos súllyal szerepel”.²⁰

Jelentkezés

A program alapvetően az önkéntességre épített. A szervezők plakátokon, szórólapokon juttatták el a képzési lehetőséget az érdekeltekhez.

A jelentkezők adatlapot töltöttek ki, melyben a személyes adataik mellett, az elérhetőségeik szerepeltek, továbbá itt jelölhették be, hogy kinek melyik szakmai modul keltette fel érdeklődését. Másik fontos adatlapon a jelentkezőnek meg kellett jelölnie, hogy mely speciális célcsoporthoz tartozónak vallja magát, mivel a támogatási szerződésben pontosan meghatározták, hogy mely célcsoport, milyen arányban támogatható. Strukturált interjú is készítették a jelentkezőkkel, mely főbb kérdéskörei a képzettség, a szociális körülmények, a jövőkép, az elvárások, a vállalások, a munkatapasztalatok, erősségek és gyengeségek, addikciók, kapcsolati háló és a kedvtelések köré csoportosultak.

Az intellektus vizsgálata során szintén kérdőíveket használtak, melyek eredményeit leginkább annak érdekében használták, hogy egy csoportba közel azonos képességű diákok kerüljenek annak elkerülése érdekében, hogy egyes hallgatók ne maradjanak le, míg mások esetleg unatkoztak volna.

Képzés – szakmai képzés, kompetenciaképzés

A képzések megvalósítására hat hetes periódusokban került sor. Ez a hat hét igen intenzív volt, mivel egész napos elfoglaltságot jelentett a résztvevőknek. Így egy képzési periódus alatt 210-225 órányi foglalkozás megszervezésére adódott lehetőség csoportonként maximum 16 fő részvételével. A program során 12 periódus keretében 26 csoport számára szerveztek képzést.

20 Bencsikné Kurucz Klára: *Tessedik örökségével Második Esély Népfőiskola Szarvason*, 34.o.

A képzőkkel szemben támasztott követelmények között szerepelt, hogy ismerje a felnőttképzési módszereket, oktatói gyakorlattal kellett rendelkezniük, továbbá az adott szakterületen is jártasnak kellett lenniük. A szakmai képzéseket a főiskola az oktatói gárdájával valósította meg. Az egyes tanárok kiválasztásánál legalább olyan fontos volt az emberi kapcsolatteremtő készség, mint a szakmai jártasság. Amennyiben a téma megkívánta, külső szakembert is igénybe vettek az oktatási tevékenységhez.

A szakmai képzések megszervezését mindig igényfelmérés előzte meg a célból, hogy piacképes szakmai ismereteket közvetítsenek.

Minden szakmai modul a gyakorlati képzést helyezte előtérbe, mely elméleti előkészítésen alapult, mint annak idején Tessedik is a gyakorlati ismeretekre helyezte a hangsúlyt. A tananyag 30%-a elméleti alapozásból, 70%-a gyakorlati oktatásból épült fel.

A program kidolgozói fontosnak tartották, hogy a szakmai kompetenciák mellett a résztvevők egyéni és társadalmi boldogulásához, valamint foglalkoztathatóságukhoz nélkülözhetetlen kulcskompetenciákat is fejlesszék. Valamennyi képzés esetében 65-80 órát kitevő kompetenciaképzés kísérte végig a teljes képzési periódust, mely az alábbi modulokból állt: Ismerkedés – csapatépítés, kommunikáció és önismeret, tanulástechnika, állampolgári ismeretek, matematikai műveltség, álláskeresési technikák.

Hallgatói létszám, összetétel, lemorzsolódás

A „Tessedikkel a XXI. századba” – Második esély Népfőiskola programba 2008 márciusáig 620 jelentkező közül 359 fő került bevonásra. A program keretében 120 férfi és mintegy kétszer annyi nő vett részt. A 12 periódus alatt 20 hallgató nem fejezte be a képzést, tehát a lemorzsolódási arány kicsi. Az alacsony lemorzsolódás azt is mutatja, hogy a képzés szintje teljesíthető volt, ha a hallgató hozzáállása megfelelő volt, és élt bennük az igény, hogy céljaik elérése érdekében a programot teljesítsék.

Mentorálás

Mentorálás alatt egy támogató eljárást értettek, mely képzett mentorok bevonásával a kiválasztástól a szellemi-lelki erősítésen át a hónapokig terjedő utógondozásig tart.

A mentorok képzése is a népfőiskolai program keretében valósult meg. A mentori munka legfontosabb alappillére a mentor és a mentorált között

fennálló bizalmi-személyes kapcsolat és a folyamatos kapcsolattartás volt. A mentor feladata volt az utógondozási szakaszban a munkába állás, illetve a munkahely megtartásának segítése, a mentorált személy személyiségének, családi életének folyamatos figyelemmel kísérése.

Utógondozás

Az utógondozási időszak a képzést követő 10 hónapos időtartamot öleli fel. Alapvető célja a kapcsolat megmaradásán túlmenően az, hogy a csoport megtartó hatása a képzés lezárultával is érezhető legyen és a pozitív példa erősítőleg hasson a többi résztvevőre is. Az utógondozást előzetes időpont egyeztetés után a speciális felépítésű Moreno teremben tartották.

A terekről

A beadott pályázat eredetileg egy 1041 négyzetméterre megvalósuló oktatási központ kialakítását tűzte ki célul egy, az Egyházközség tulajdonában lévő régi falusi iskola helyén. Ebben a képzés helyszínéül egy 26 fő számára 2 ágyas, apartmanszerű elhelyezést biztosító, bentlakásos forma szolgált volna a projekt megvalósítását, melyre 98 millió Ft-ot fordítottak volna felújításra, berendezésre, felszerelésre. A pályázat elbírálói ezt a részt nem fogadták el, így a projekt számára kialakítandó képzési helyszínt a pályázó Egyházközségnek önerőből kellett megvalósítania a régi iskolaépületből. Az így kialakult képzési helyszín szerényebb, de a képzés céljainak megfelelő környezetet biztosít. Az épületben 4 terem lett kialakítva oktatás, képzés céljára.

Tessedik terem – a terem névadója Tessedik Sámuel. Ebben a teremben a közösségi összejövetelek illetve az étkezések folytak.

Moreno terem – Jacob Levi Moreno-ról, a pszichodráma ősatyjáról kapta nevét, felépítése nagyon más, mint a többi teremé, amit általában megszoktunk: itt egy kör alakú magasztás van (színpad), mely mellett egy erkély van elhelyezve. A színpad nagy előnye az eddig használatos terápiás helyzetekkel szemben, hogy az egyént kiemeli a mindennapok teréből, elválasztja a kinti világot a csoport világtól és ezzel képes létrehozni egy befogadó, elkülönülő helyzetet, melyet jól tudtak használni a tréningek során.

Grundtvig terem – a népfőiskola szülőatyjáról, Nikolai Grundtvig dán evangélikus püspökről kapta a nevét. Itt folynak azok az órák, amelyek leginkább frontálisak.

Neumann terem – Neumann Jánosról, a magyar származású tudósról, a számítógép feltalálójáról lett elnevezve ez a terem. Természetesen ebben a teremben folyt az informatikai oktatás, nyelvi labor munka. Korszerű számítógépek és szélessávú internet elérhetőség állt a hallgatók rendelkezésére.

Irodalomjegyzék

Az újrászületés krónikája. Tíz év a magyar népfőiskolai mozgalom történetéből. Budapest, 1998.

Magyar Népfőiskolai Társaság.

Bang, Ruth (1974): *A célzott beszélgetés.* Budapest, Tankönyvkiadó.

Bang, Ruth (1980): *A segítő kapcsolat.* Budapest, Tankönyvkiadó.

Beszélő viszony. *Személyközi kommunikáció a kultúrák közvetítés gyakorlatában.* Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2005. (szerk. T. Kiss Tamás).

Buda Béla (1978): *Az empátia. A beleélés lélektana.* Budapest, Gondolat Kiadó.

Knoll, Jörg (1996): *Tanfolyam- és szeminárium módszertan.* Budapest, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete.

Kraiciné dr. Szokoly Mária (2004): *Felnőttképzési módszertár.* Budapest, Új Mandátum Kiadó.

Rogers, Carl R. (2008): *Találkozások a személyközpontú csoport.* Budapest, Edge 2000 Kiadó – Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet.

Tóth János (1984): Kell-e nekünk ma népfőiskola? *Népművelés*, 5:3-5.